

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертационния труд на редовната докторантка

Милена Илкова Накова-Петрова на тема:

„ДЕСУБСТАНТИВНИТЕ НАЗВАНИЯ В РЪКОПИСИ ОТ XIV ВЕК“

с научен ръководител **доц. д-р Лъчезар Перчеклийски** в Катедрата по Български език на Филологическия факултет в ЮЗУ „Неофит Рилски“ – Благоевград за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление 2.1. Филология, научна специалност 05.04.17. Български език

Рецензент: доц. д-р Татяна Мострова

Докторантката Милена Илкова Накова-Петрова е родена на 26. 06.1982 г. в гр. Монтана Тя е възпитаничка на Благоевградския университет, в който завършва специалност „Българска филология“ през 2005 г, с бакалавърска степен, а по-късно придобива и професионална квалификация магистър филолог. От 01. 2015 до 01. 2018 г. тя е редовен докторант в Катедрата по Български език на ЮЗУ „Неофит Рилски“ и успява да завърши и предаде в срок дисертацията си. Като хоноруван асистент М. Накова е водила упражнения по специалностите старобългарски език, история на българския език, история на новобългарския книжовен език, съвременен български език и български език за чужденци. По време на докторантурата си е участвала с доклади по темата на дисертацията си в 4 конференции у нас и в чужбина. Публикувала е 4 статии в тематични специализирани сборници.

Дисертацията представя пълно изследване на словообразователните категории и типове при десубстантивните названия в ръкописи от XIV в. Тя е принос в историческото словообразуване и продължава постигнатото вече в областта на девербативните субстантиви и други отчасти проучени категории в оригинални и преводни творби от среднобългарския период.

Актуалността на разработената тема е очевидна. Тя запълва още една празнина в изследването на преводните паметници от официалната култова и извънкултова литература на XIV в. на словообразователно равнище.

Трудът обхваща 226 с. Той е добре структуриран. Под общото заглавие I. *Увод* (с. 3-34) в работата са включени всички 6 необходими подраздела, които предпоставят основното проучване на десубстантивните производни: Българският XIV век, заедно с класификация на среднобългарските паметници; Въпросът за словообразуването в българския език; Предмет цели и задачи на изследването; Методологични принципи; Източници; Принципи на представяне на словообразователния материал. Основният, най-същностен раздел е Глава II. „*Словообразователен анализ на десубстантивните названия*“ (с. 35-194). Следват *Заключение, Библиография, Лексикографски източници* и в *Приложение (Обратен речник-индекс* (с. 195-226). В първия раздел е представен *Българският XIV век* с развоя на говоримия и книжовния български език, разцветата на оригинална и преводна литература и свързаните с идейно-философското течение на исихазма книжовни средища и книжовници. Отбелязва се и съхраняването на тенденциите от предходните векове. Специално внимание е отделено на Търновската книжовна школа, развитието на нови жанрове, езиково-правописната реформа на патриарх Евтимий и характеристика на неговите произведения. Тук обаче искам да обърна внимание, че най-важен за представената тема е т.нар предевтимиевски период (преди заемаването на патриаршеския престол от Евтимий 1371 г.), в чиито рамки са датирани всички използвани в изследването ръкописи. Паметниците за дисертацията от този период са добре подбрани, преписите са създадени в няколко различни книжовни средища: северозападна България, търновския манастир „Св. Троица“, северна Македония.

В 1.1. *Класификация на среднобългарските паметници*, която се опира основно на класификацията на Б. Цонев по правописни школи (История, 1984 г.) и на едно изследване на Д. Мирчева (1987) за търновските и нетърновски тип ръкописи, авторката е успяла да открие добре тези типове и да намери мястото на изследваните от нея 8 паметници. Подробно е представен и подраздел 2. *Въпросът за словообразуването в българския език* (с. 13-16), в който се прави преглед на изследванията за всички периоди от неговата история. Започва се от най-обстойно проучения период – *съвременния български език* и особено *съвременните български диалекти*, чиито автори използват методологията на чешкия учен М. Докулил. По-слабо проучени се оказват и *старобългарския период* и *ранния новобългарски*, представен основно с две монографии за дамаскинската книжнина. За *среднобългарския период*, най-слабо проучен (както се вижда от неговото представяне) се очертават две определящи тенденции – използване на модерна методология за по-

големи по обем словообразователни категории в преводни и оригинални творби и от друга страна – изследване на композита и отделни наставки по традиционните методи. Тук към библиографията за изследванията по словообразуване за XIV в. би трябвало да се включи и студията на М. Тихова в Годишник на ВПИ Шумен (1976, 1, с.11-43), „Сложните думи в езика на Григорий Цамблак, Константин Костенечки и Йоасаф Бдински“ (част от защитена дисертация), а също и една статия на И. Карачорова, бих казала, едно многоаспектно представяне на „Сложните думи в съчиненията на Патриарх Евтимий“ (ТКШ, Т. 9, 2011, 205-224).

Предметът, целите и задачите на изследването са едни от най-важните раздели на всеки дисертационен труд. Основната цел на работата е *да се направи словообразователна характеристика на десубстантивните образувания въз основа на 8 среднобългарски ръкописа от XIV в.* За реализирането на тази цел авторката си поставя няколко задачи - всички даващи възможност за едно по-широкоспектърно изследване и прецизен анализ: *да се направи квалификация на лексикалните единици по словообразователни категории и типове; да се представят полифункционалните суфикси; да се посочат случаите с многостранна мотивация, която поражда преливност между отделните словообразователни категории; да се установи степента на продуктивност на използваните афикси; да се отчетат случаите на словообразователна синонимия.*

В работата се използва методология, която както вече е установено, е много подходяща за прилагането ѝ върху материал от старобългарските и среднобългарските паметници (Перчеклийски 2011; Мострова 2015). Това са принципите на функционално-структурния анализ в духа на теорията на чешкия лингвист Милош Докулил. Теоретичните постановки за същността на словообразователната категория и словообразователния тип, методът на двудялбата при словообразователния анализ, проблемите на многозначността на мотивацията и останалите въпроси са изложени подробно. В теоретичен план са представени всички словообразователни категории, които се отнасят до десубстантивните названия (с. 16-26.). И в този случай авторката демонстрира завидни познания.

В раздел 5. *Източници на езиковия материал* е направена подробна характеристика на ексцерпиранияте 8 ръкописа от XIV в. Подбрани са паметници, преведжани или преписвани през XIV в., които принадлежат към различни жанрово-композиционни структури, част от официалната култова и извънкултова литература. Тук към поставените в скоби (жития, нравоучителни слова и патерични разкази) за

официалната култува литература, е редно да се добавят и двата евангелски преписа и псалтирния текст, т.е. книги от Стария и Новия завет, които се отнасят към богослужебната литература (богослужебни книги за четене), в рамките на официалната култува литература: Псалтирът (Песнивецът) на цар Иван Александър от 1337 г., Врачанското изборно евангелие от кр. на XIII - нач. на XIV в., Лондонското четириевангелие от 1355/56 г. Към тях за допълване на списъка с ексцерпирани ръкописи трябва да споменем: Бдински сборник от 1360 г., Сборник от жития и слова от XIV в., Скитски патерик от XIV в., Лесновски паренесис от 1353 г., Манасиева хроника¹ – всички те са ексцерпирани по ръкописи, с изкл. на Врачанското евангелие. Това е огромен материал, изисква опит и много добра професионална подготовка. Преди да се стигне до същинския словообразователен анализ, установяването на лексикалното значение на част от редки и незасвидетелствани в речниците на Миклошич, Срезневски (и индексите към издадените паметници) лексеми, също е трудоемка, но необходима задача.

Втората основна глава „*Словообразователен анализ на десубстантивните названия*“ представя анализ на разпределения в 10 категории материал: Имена за вършители на действие, Имена за носители на субстанциално отношение, Имена на средства за действие, Имена за места, Умалителни и хипокористични имена, Названия за малки същества и същности, Увеличителни и неодобрителни имена, Събирателни и единични имена, Двоични имена, Префиксни образувания.

Описанието на всяка словообразователна категория е предшествано от определяне на ономасиологичната категория, ономасиологичната база, дефинира се и общото словообразователно значение. На първо място се разглеждат *Названията с преливност на ономасиологичните отношения*, които могат да бъдат отнесени към различни словообразователни категории. В рамките на всеки словообразователен тип имените образувания се разделят на прости и сложни, самите типове са подредени според рода на наставката. Чувството за яснота и прегледност се допълва от ошрифтяване на заглавията и на отделните словообразователни единици. На второ място са представени *Названията с непротиворечива интерпретация*. Пак в рамките на типа е направено разделение на имената с мотивиращи основи от конкретни или

¹ Тук бих препоръчала подредбата на паметниците да става въз основа на тяхната жанрова принадлежност.

абстрактни съществителни. При имената за носители на субстанциално отношение се оформят и 3 отделни подкатегории.

Този анализ, проведен в 10 словообразователни категории (като включваме и категорията на префиксните формации) се отличава с компетентна и аргументирана интерпретация.

Изводите представят резултатите от словообразователния анализ, чрез който се определят най-характерните, с най-висока численост категории – Имена за носители на субстанциално отношение (която образува и 3 подкатегории) и *Nomina actoris*. Определени са и по-слабо представените категории, с по-ограничен брой десубстантивни формации: *Nomina instrumenti*, *Nomina loci*, *Nomina collectiva et singulativa*, *Nomina augmentative et pejorativa*. За всяка от изследваните словообразователни категории са изнесени най-продуктивните суфикси. Представени са и полифункционалните форманти, които могат да участват в изграждането на словообразователни типове от няколко категории, нееднозначната интерпретация при някои названия, която води до преливност между две или повече категории. Отразени са и случаите на словообразователна синонимия най-вече при субстанциалните имена, при вършителските названия и при деминутивите. Тези изводи всъщност потвърждават изпълнението на поставените задачи.

Към основния текст на дисертацията има две много ценни приложения: Таблица на всички представени суфикси по словообразователни категории с количествени показатели (като част от изводите) и *Обратен речник-индекс*, който съдържа целия материал с обозначение на страниците в изследването за всяка словообразователна единица. Ако се нормализират изцяло формите, това би било и принос към лексикографията, но това е препоръка за бъдещите ѝ изследвания. Важното в случая е, че наред със словообразователните единици и с възможността Обратния индекс да бъде използван за съпоставки, тук са представени и редки и нерегистрирани в повечето издадени лексикографски справочници лексеми.

Библиографията включва 288 публикации, което е доказателство за отличното познаване на словообразователните проблеми, както и на тези, свързани с кодикологичните данни и проучването на използваните ръкописи. Бих препоръчала при ексерпцията на материала за словообразователните категории и типове в бъдеще да се използва за справки и Речника на Чешката академия на науките (Прага, 1958-1987), който обхваща много по-голям фонд от паметници в сравнение с тези от старобългарския канон и да се включат трите тома на И. И. Срезневски. Към

литературата за отделните паметници може да се добави монографията на В. Велинова със заглавие „Среднобългарският превод на хрониката на Константин Манасий и неговият литературен контекст“, С., 2013, както и наборното издание на среднобългарския превод на Манасивата хроника, със словоуказател и с пълен набор на вариантите по Ватиканския препис (И. Дуйчев, М. Салмина, О. Творогов. БАН, София, 1988), но най-вече препоръчвам да се прегледа и да се включи в библиографията новото критично издание на Лондонското евангелие, придружено с изследвания.

Тук бих могла да направя някои бележки, които съвсем не намаляват стойността на тази много трудоемка и със сериозни приноси дисертация:

1. Работата би спечелила ако в уводната част за XIV в. се съкратят отделни пасажии и се избягнат отделни повторения и дългите цитати (напр. с. 9 цитата за произведенията на патриарх Евтимий, които са представени вече на предишната страница, както и описанието на тежките условия след унищожаване на българската държавност, с. 10).

2. При прочита на богатия илюстративен материал, се натъкнах на 2 случайно пропуснатите при ексцерпцията словообразователни единици, които не се откриват в Обратния речник-индекс: *поганинн* ‘езичница’ (намерих я в примера за *ѣннка* от Лонд. ев, с.88) и *воларѣство* (с. 90 в примера за *воларѣнна* от Бдин. сб.). При наличието на *поганинѣ* в работата може да се добави още една корелативна двойка в категорията за *Двоичните имена (Nomina tota)*. Примерът от Мк 7: 26, в който се появява *ѣннка*, отсъства от изборното Врач. ев., а добавянето на това жителско име, превод за грц. Ἑλληνίς, което дотогава е превеждано само с *поганинн*, е доказателство за известна редакторската намеса в текста на Лонд. ев. (или на неговия антиграф), която според най-новите изследвания е от „предатонски тип“. Поправена е и формата на гърцизма *сѣрофѣнникнса* (финикийка от Сирия), който в глаголическите паметници и в Банишкото ев. от XIII в. напр., е адаптиран с наставка *-нынн* – *сѣрофѣнникнсанынн родомѣ* (СР, Зогр., Мар.).

3. На с. 36 *Вѣпросникѣ* от Лесновския паренесис според контекста... *Ѡѣ кннгоуѣнн н сѣ вѣпросникѣ вѣка сѣго соуѣтнаго...* би трябвало да се лематизира като *сѣвѣпросникѣ*. В немското издание на Паренесиса на Ефрем Сирин на G. Wojkovsky, R. Aitzetmüller има грц. съответствие *συζητητής, ὁ* – ‘този, който води диспут, който издирва, изследва съвместно с някого’ (< *συζητέω* съвместно издирвам, разисквам). В приложения

паралелен текст на Лесновския пар. и в двата преписа в критичния апарат също стои съвкупно. (вж. Т. 4, 244-245; Т. 5, 477)

4. На с. 72, т. 4.2 при субкатегорията *Имена по забележима част на предмет* нямаме сложно образуване в'к'сл'ка 'б'сна жена', а в'к' сл'ка (срв. СР < с'ъл'ж'к' прил. 'прегърбен, изкривен, превит', Мк сл'ж'к').

5. На с. 93 от субкатегорията *Имена за изразяване на произход или материал, от който е съставен предмета* при Вр'б'ница словообразователното значение не е 'нещо направено от върба' (т.е. предмет), а става дума за празника „Вр'б'ница“ (н'м'ж'к' в'а'х' на вр'б'ниц'ю БС 236).

6. На с. 101 при тафтологичните суфикси с наставка -н'н'н'к' ст'ак'т'н'н'н'к' (СЖС) трябва да отпадне, защото това е прилагателно (вж. и Мк). Вероятно то е образувано от форма ст'ак'т'н'к', която не е засвидетелствана в речниците (СР само ст'ак'т'к', грц. заемка, ст'ак'т'ї, Срезневски, Мк дават грц. форма ст'ак'т'н'). Други по-малки бележки ще предам на докторантката.

В заключение бих искала да подчертая, основните приноси моменти в дисертацията.

1. Трудът представлява ценно изследване върху богат, неизследван в словообразователно отношение материал от 8 преводни произведения, използвани в ръкописи от XIV в., принадлежащи към различни жанрови и тематични структури.

2. За първи път се поставя на разглеждане проблемът за десубстантивните названия, които се изследват по модерните теоретични постановки на чешкия изследовател Милош Докулил.

3. Подложените на словообразователен анализ десубстантивни производни са представени в 10 словообразователни категории с техните субкатегории, словообразователни типове и подтипове (в рамките на отделни лексико-семантични групи).

4. Най-важният извод в резултат на направения анализ, е наличието на приемственост с предходния период и в областта на словообразуването, което е доказателство в полза на тезата, че словообразуването е една от устойчивите системи в езика.

5. Авторката има ясен и точен езиков изказ, използва с лекота необходимата терминология, показва качества на перспективен изследовател.

Авторефератът отразява вярно в синтезиран вид текста на дисертационния труд.

Като имам предвид, че разглежданият труд притежава във висока степен всички изискващи се от закона качества, убедено предлагам да бъде присъдена на Милена Илкова Накова-Петрова образователната и научна степен „доктор“.

София, 02. 04. 2018.

Доц. д-р Татяна Мострова